

De kleermaker en het magere varken

J. Bosch

In de vroege morgen van 8 januari 1849 verlaten twee mannen te voet hun woonplaats Hardenberg. Het is guur en koud, ze huiveren en zetten, om wat warm te blijven, er stevig de pas in. Na enige tijd bereiken ze hun doel, de boerderij van Jan van der Velde aan de Radewijkerbeek. Het vuur in de keuken brandt lekker en ze komen dan ook gauw weer op verhaal. Daarna pakken ze hun meegebrachte spullen uit en beginnen te werken aan de stapel die de boerin ondertussen heeft klaargelegd.

De twee mannen zijn kleermaker Berend Bakhuis en zijn knecht. Ze doen, wat in de tijd toen er nog geen naaimachines waren, heel gewoon was: ter plaatse herstelwerk verrichten aan de kleren van een boerengezin. Er wordt flink doorgewerkt, maar als er op de boerderij wordt gegeten kunnen ze mee aanschuiven. Tegen de avond gaan ze weer naar huis en na zich opnieuw te hebben gewarmd haalt Bakhuis een schrift, een potje inkt en een pen te voorschijn en schrijft: 'Jan van de Velde, op de beeke, 8 januari 1849, gewerkt met ons beiden, 45 (cent)'.

De Ganzestraat, het steegje tussen de Voorstraat en de Achterstraat.

Bovenstaand verhaal ontleen ik aan een oud, vlekkerig en beschadigd schrift (er zijn bladzijden of gedeelten daarvan weggeknipt; omdat de schuld inmiddels betaald was?) van mijn over-

grootvader. Hij werd geboren op 29 augustus 1824 in Uelsen, koninkrijk Pruisen, overleed in Stad Hardenberg op 9 februari 1901 en was getrouwd met Geertruida van der Haar. We waren dan ook nog verre familie van het bekende Hardenbergse bakkersgeslacht en ik herinner me dat een keer per week Jan van der Haar bij ons thuis in de Wilhelmina-(Achter)straat een brood bezorgde. Zoals wel bekend zal zijn, gingen de kleine middenstanders en handwerkslieden destijds angstvallig nauwkeurig om met de keuze van hun leveranciers, meestal eigen klanten. Ook de rest van 1849 was Berend van tijd tot tijd, al dan niet met de knecht, bij Van der Velde aan het werk. Zelf rekende hij 30 cent en voor de knecht 25 cent per dag. Garen en zijde (7 cent) werden soms apart in rekening gebracht. Soms is er kennelijk 'meerwerk': *een jak herstelt* staat genoteerd voor 10 cent. Je zou uit deze 'boekhouding' op kunnen maken dat er maar een keer in de zoveel tijd werd afgerekend. Als de oogst was verkocht? In ieder geval staat er over de hele bladzijde een kruis. Overgrootvader zal zijn geld dus wel hebben gekregen.

Er komen nog heel wat meer namen voor in het schrift zoals die van Harm Hans te Baalder, J.H. Zweers Derkzoon: een kruis in de lakense broek gezet, 10 cent, Hendrik Snijders (te broegt) 1848, Jan Klienge te Baalder (1850), Garriet Jan Gories te Hardenberg en vele anderen. In 1852 had hij er aan de beek nog een klant bij: Garriet

Carte-de-visite van Frederikus Bosch tijdens zijn diensttijd in Breda.

vocht- en enkele koffie(?) vlekken. Het loopt van 1886 tot 1893. Wat opvalt is de andere opzet: geen dagloon meer voor werk bij de mensen thuis, maar een opsomming van verrichte werkzaamheden en gebruikt materiaal, met de daarmee verbonden prijzen. Practisch alles werd dus kennelijk in de werkplaats gedaan. Hoewel er ook wel eens een klusje buitenshuis was. In 1889 werden bij C. Schot 2 kleeden gelegd met 2 man, samen 28 uur, 2,80; aan touw en spijkers 0,45; 1 gordijn met ringjes 0,98. Firma's die zich op woninginrichting toeleghden waren er toen wellicht nog niet in Hardenberg.

In onze ogen waren lonen en prijzen wel heel erg laag. Inderdaad sopte het bij de meeste mensen niet al te dik, maar men kon er kennelijk (bescheiden) van leven. In 1887, zo lees ik, werd voor Den Heer Tevelde een pak gemaakt. Kosten van materiaal: 4,65; arbeidsloon 4,75. Je had natuurlijk klanten en klanten. Een heel goeie was, in 1891, Den Heer Hehmof (Iemhoff) te Wielen:

Jan Welwet (Welleweerd?). Op 21 januari van dat jaar staat: een pette van mij gekogt 60 cent. In het schrift vond ik, op een apart blad papier, een rekening die in een prachtig handschrift is geschreven, kennelijk in opdracht van Berend en bestemd voor De Weledel Zeer Gel. Heer G. W. van Riemsdijk, med. dokter te Hardenbergh, debet aan B. Bakhuis, Mr. kleermaker. De rekening betreft de periode 29 juni 1853 tot 29 maart 1860, bevat alle mogelijke werkzaamheden (o.a. het maken van borstrokken en onderbroeken) en komt uit op een totaal van f 18,38. Een raadsel waarom de rekening weer bij de kleermaker terug kwam en waarom er pas na bijna zeven jaar werd afgerekend. Betreft het hier misschien een betaling "in natura" doordat de dokter medische hulp verleende aan het gezin Bakhuis? Later was er overigens nog een andere 'dwarsverbinding' tussen de familie Bakhuis en de medische wetenschap in Hardenberg: Trui Bakhuis, een nicht van mijn vader 'Trui van tante', was de huishoudelijke hulp van het gezin van dr. Boom en vervolgens in dat van dr. Kuijvenhoven. Oudere Hardenbergers zullen zich haar zeker nog herinneren.

Een dochter van Berend en Geertruida Bakhuis, Hendrika, geboren op 7 april 1856, trouwde met Frederikus Bosch, een andere Hardenbergse kleermaker, die eveneens een schrijfe heeft nagelaten, in een even slechte staat als dat van zijn schoonvader. Ook hierin is geknipt en zitten veel

Den Heer Burgin...
van Rijck 1889

3 maad tapiet hersteld en knoopgaten	0,35
broek hersteld	0,20
kiel hersteld	0,10
kiel en broek hersteld	0,30
broekje en tapiet hersteld	0,22
broek met verschoot	1,30
broek en kiel hersteld	0,26
kiel en tapiet hersteld	0,30
broekje met verschoot	0,15
voerge en knoopjes	0,19
2 kieljes hersteld	0,25
2 broekjes	0,20
jas hersteld en knoopjes	0,28
broekje en kiel hersteld	0,25
San jas vernieuwt	1,10
2 broekjes en kiel hersteld	0,50
broekje en kiel hersteld	0,25
2 kieljes	0,15
broekje	0,30
broekje vernieuwt	1,20
1 pakje	0,60
garen zijde lint en dotas	0,50
waerge	0,10
broekje en kiel hersteld	2,00
1 Saken overkleed met garen	1,20
Matras	0,10
postzak hersteld	0,10
knopjes gaten	0,14
Wolven hant hersteld	0,15
matras en peul	2,70
2 matrasen kousen en sajet	0,73
broekje en kiel hersteld	0,22
Maakje met garen en zijde	0,50
1 pakje voor de kiel	0,20
Totaal	18,38

H 1/2 el pyen knoopjes 8
aanmaningje broekje en kiel 6/19
aanmaningje broekje en kiel 6/19

schuld 8,40 Ontvangen 12 Gulden. Hehmof heeft noch te goed 3,60.

Een naam die meerdere keren terugkomt is die van de heer Van Dijck, burgemeester van Ambt Hardenberg van 1885 tot 1890. Raadselachtig is opa's aantekening in een apart hoekje van het schrift: Burgemeester Van Dijck, adres: Dominé G. Heeres te Zuidhorn. Was de burgemeester inmiddels overleden en was dit het adres van de weduwe?

En dan nog een complete rekening uit 1893 voor Koeslag: Polleto, broek en vest 3,90; 14 knopen 0,20; 1 1/4 el Sanela 1,25; 2 el lighte voering 0,60; 2 1/4 el zwarte keper 0,56; 1 tuschenvoering 0,23. Totaal 6,74. Omdat ik niet wist wat een polleto is heb ik gezocht in de Van Dale. Het blijkt een verbastering te zijn van paletot (Fr.), korte overjas, korte mantel. Heet zoiets tegenwoordig niet een jekker?

24457522315823175251 33

32 E.J. Ensink

48 Brink

Wat betekenen al die cijfers bij de naam? Ik vond ze in een van de 'maatboekjes' van mijn vader, Hendrikus Bosch. Hoe ze precies geduid moeten worden weet ik niet, maar ze bevatten de maten voor een nieuw pak, bestemd voor Evert Jan Ensink van de Achterbrink, destijds werkzaam bij

de meubelzaak van Grooters in de Voorstraat, tegenover de Hervormde Kerk. Ensink was nog een ver familielid van ons. We zijn inmiddels aangekomen bij de derde generatie kleermakers. Mijn vader deed het niet uit roeping. Hij had veel belangstelling voor andere dingen en had graag door willen leren. Maar dat kon niet, omdat zijn vader in 1898 op 40-jarige leeftijd was gestorven. Hendrikus was toen drie jaar en had een oudere broer, Berend, die samen met een ongetrouwde oom (Derk-ome) de kleermakerij probeerde voort te zetten. Daarbij moest mijn vader tijdens de Eerste Wereldoorlog ook nog in militaire dienst (Alkmaar en Venlo), zodat zijn moeder, Hendrika Bakhuis, die ook nog twee dochters had (Dina en Trui) een verre van zorgeloos leven leidde. Zelf overleed ze in in 1916; haar zoon Berend stierf een paar jaar later tijdens de epidemie van de Spaanse griep.

Vader had, voor zover ik weet, geen 'boekhouding', zoals opa met zijn schrift. Ik herinner me dat in een hoek van de werkplaats de af te leveren kledingstukken hingen, met daaraan een kaartje waarop de naam van de klant en de prijs stond. Er waren misschien wel enkele 'dubieuze debiteuren', maar de meeste klanten moeten betrouwbare lieden zijn geweest.

Als je de twee maatboekjes doorbladert kom je ook de bijzondere wensen van de klanten tegen: aanduiding van de stof (bijv. drap cords, en kleur), steekzakken, duimstok(zakje) links of rechts, enz. Verschillende keren vond ik de aanduiding 'klettervest' en ik weet echt niet (meer) wat dat was. J.H. Peltjes wilde een bedjas. Wat moeten we ons daarbij voorstellen?

Een enkele keer wordt vermeld: 'klapbroek'. Waarschijnlijk oudere klanten die nog niets van een gulf moesten hebben.

Enkele namen die ik tegenkwam: uit Hardenberg bijv. (Broer) Bakker van de Sportlaan, Steunenberg (Jumbo) en W. ten Brinke (Stroatwolter) van de Sallandsestraat. Uit de 'buitengebieden' o.a. Dieters uit Brucht, G.J. Holtvluer uit Bruchterveld, B en A. von Eije van Stobbenhaar, A. Nieuwenhuis uit Bergentheim, J.H. Bril uit Lutten en diverse Ramakers uit Baalderveld.

Carte-de-visite van Jennigje Tekkelenburg, (geb. 1879, overl. 1981) en Hendrikus Bosch, (geb. 1895, overl. 1979).

Het magere varken

Bijzondere herinneringen heb ik zelf aan de Ottens uit Collendoorn: OttenMans en OttenGait. Daar konden we in de oorlog een paar keer per week melk halen. Vader kwam op een avond bij Otten Gait die in de zorgen zat vanwege een biggetje met een breuk. De gewaarschuwde dierenarts kwam maar niet opdagen en als de big dood zou gaan, betekende dat, vooral in de oorlogsjaren, een behoorlijke schade.

Otten zei tegen mijn vader dat een kleermaker, die toch goed met naald en draad om kan gaan, best het klusje op kon knappen. Vader, die wel van bijzondere dingen hield, stemde toe. Aan de binnenkant van zijn vestje had hij altijd naald en draad. Het biggetje werd op de keukentafel gelegd en door een stel sterke handen stevig vastgehouden, terwijl de kleermaker als chirurg optrad. Uiteraard zonder verdoving, zodat het arme dier inderdaad schreeuwde als een mager varken. Toen vader enige tijd later weer op de boerderij kwam en zorgelijk vroeg naar het werk van zijn handen nam Otten hem mee naar de varkensstal. 'Kiek, doar löppe, ie is weer net zo vlogge as d'aandern'.

Het beroep van maatkleermaker is, met de zich steeds verbeterende confectie, in de meeste gevallen een stille dood gestorven. De overheid heeft er zich niet druk om gemaakt. Mijn vader overleed in 1979 op 84-jarige leeftijd. Afgezien van het verdriet vanwege het vroegtijdig overlijden van mijn broer Frederikus heeft hij, samen met moeder, Jennigje Tekkelenburg, die hem twee jaar overleefde, mede door de AOW nog een aantal goede jaren gehad.

De Achterstraat werd Wilhelminastraat. In het derde huis rechts woonde Jan Bosch. Na de afbraak van de rij woningen rechts kreeg het de naam Wilhelminaplein. Ter plaatse van het huis op de achtergrond bevindt zich de stadsmuur.

Op 14 december 2012 overleed onze gastschrijver Jan Bosch. Een verhaal dat ook in de Rondon de Herdenbergh in 2003 verscheen, maar geheel in het teken staat van zijn jeugdjaren waar hij zoveel prettige herinneringen aan bewaarde. Als eerbetoon aan Jan nogmaals zijn verhaal over de 'kleermaker en het magere varken'.

Het gezin van Hendrikus Bosch en Jennigje Tekkelenburg met hun zoons Frederikus en Jan woonde in de Achterstraat. Een dorpje op zich. Alles wat je nodig had was daar voorhanden. Je rook de geur door de straat als ome Lee Schuurman een paard besloeg, voor een stuk vlees of spek ging je naar slager Brunink en bij Luute de Jong kocht je een degelijke Fongers of je huurde een auto, Jacob Bakker was bakker en kruidenier, en er waren maar liefst drie kleermakers. Drenthen, Stegeman en Hendrikus Bosch. In dit Hardenbergse midden groeide Jan op. Hij kon goed leren en maakte carrière in Luxemburg. Daar stichtte hij een gezin en woonde er vele jaren, maar genoot met volle teugen als hij weer eens op zijn geboortegrond was. Jan ging na zijn pensioen in Zwolle wonen en wij konden met zoveel plezier genieten van zijn prachtige herinneringen die hij ons aan het papier toevertrouwde in zijn Hardenbergs dialect.

Jan bedankt.

